

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-87>

УДК 371.2+37.013.74(4-15)

Кряжев П.В.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КРАЇНАХ ПІВНІЧНОЇ ЄВРОПИ НА МЕЖІ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ

Анотація. У статті розглянуто особливості реформування вищої освіти в країнах Північної Європи на межі ХХ–ХХІ століть. Висвітлено законодавчі акти і постанови, що стосувалися напрямків і змісту реформування секторів вищої освіти зазначених країн. Визначено особливості реформування структурної будови вищої школи, структури академічних ступенів. Звернено увагу на той факт, що характерною особливістю реформованої вищої освіти в країнах Північної Європи було створення сектору неуніверситетської вищої професійної освіти. У той же час, у деяких країнах пріоритетом була розбудова односекторної вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, реформа, Болонський процес, університет, університетський коледж, політехнічний інститут, академічна ступінь.

Kryazhev Pavlo

Nizhyn Mykola Gogol State University

THE FEATURES OF REFORMING OF THE HIGHER EDUCATION IN COUNTRIES OF NORTHERN EUROPE AT THE TURN OF XX–XXI CENTURIES

Summary. In the article we examined the features of reforming of the higher education in countries of Northern Europe at the turn of XX–XXI centuries. We illuminated the legislative acts and resolutions relating to the directions and content of reforms of the higher education sectors in the called countries. The features of reforming of structural building of the higher school and the structure of academic degrees are defined. We focused attention on the fact that the characteristic feature of reforming of the higher education in countries of Northern Europe there was the creation of the non-university, professional higher education sector. At the same time in some countries was priority relating the creation of unitary higher education sector.

Keywords: higher education, reform, the Bologna process, university, university college, polytechnic institute, academic degree.

Постановка проблеми. В закордонній і вітчизняній педагогічній науці вже декілька десятиліть тривають дослідження різних аспектів реформування секторів вищої освіти в різних країнах в контексті глобалізаційних і інтеграційних процесів у всьому світі. Зокрема, ці дослідження виявляють обсяги і напрямки змін, що відбуваються у вищій освіті. У різних науково-експертних розвідках вказується, що ці реформи покликанні модернізувати сектор вищої школи відповідно до потреб ринку праці тих чи інших країн і запиту широких кіл громадськості, яка завжди прагне отримувати сучасну якісну вищу освіту. В Україні, також, приділяється увага дослідженню процесів реформування вищої освіти в різних країнах світу, особливо європейського континенту. Однак, подібні дослідження є фрагментарними або виявляють загальні тенденції упровадження реформ в контексті Болонського процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Західній Європі було проведено різноманітне дослідження перебігу реформування вищої освіти західноєвропейських країн упродовж двадцяти років (1980–1999 рр.), наслідки якого оприлюднені у книзі [8]. Крім того, здійснювалися спроби ґрунтовного аналізу законів про вищу освіту чи змін в законодавстві тих чи інших країн [1–3]. В Україні не проводилися комплексні дослідження особливостей реформування секторів вищої освіти в більшості розвинутих країн світу, у тому числі, в низці держав Північної Європи.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Звернемо увагу, що у широкому загалі наукових розвідок мало звертається увага на виявлення взаємозв'язків між законодавчими ініціативами і механізмами впровадження змін з напрямками реформаційних кроків щодо удосконалення сектору вищої освіти. Слід наголосити на тому, що в Європі досить конкурентну і привабливу вищу освіту мають розвинені країни Північної Європи, які досягли значних успіхів в її реформуванні у відповідності з запитами ринку праці і викликами глобалізації. Спробуємо у статті розкрити взаємозв'язки між законодавчими ініціативами і механізмами впровадження змін з напрямками реформаційних кроків у секторах вищої освіти країн Північної Європи. У зв'язку з цим, **метою статті** є розкриття особливостей реформування вищої освіти в країнах Північної Європи на межі ХХ–ХХІ століть

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах інтеграційних процесів на території Західної Європи, кульмінацією яких стало підписання Маастріхтської угоди у 1992 р. дванадцятьма європейськими щодо створення Європейського Союзу (ЄС) і подальшого розширення цього інтеграційного проекту, вища освіта в країнах Західної Європи на межі ХХ–ХХІ ст. перебуває у стані постійної трансформації. Початок глибокої трансформації пов'язаний із підписанням у 1999 р. міністрами освіти 29 європейських країн Болонської декларації. Основною метою Болонської декларації є досягнення гармонізації вищої освіти країн-учасниць Болонського проце-

су у відповідності зі спільними проголошеними критеріями будови вищої освіти, які базуються на загальноприйнятій структурі ступенів, які присуджуються у ВНЗ (бакалавр-магістр), загальноприйнятому додатку до диплому (повинен визнаватися у будь-якій країні-учасниці Болонського процесу), системі навчальних кредитів на основі Європейської системи трансферу кредитів ECTS (European Credit Transfer System) тощо.

Одними з найбільш результативних реформ у секторі вищої освіти ми спостерігаємо в країнах Північної Європи (Норвегія, Швеція, Данія, Фінляндія, Ірландія, Ісландія). У Норвегії стратегія реформи вищої освіти була відображена у Білому меморандумі, презентованого у норвезькому парламенті (Stortinget) у березні 2001 р. Білий меморандум започаткував у країні Якісну реформу вищої освіти (*Kvalitetsreform*), що вступила у дію починаючи з 2003 р. Основною метою реформи стало підвищення рівня автономії ВНЗ і запровадження нової структури ступенів у відповідності з Болонською декларацією (бакалавр-магістр-доктор філософії Ph.D). Крім того, реформа передбачала введення національної кредитної системи на основі ECTS, болонського додатку до диплому (*the Diploma Supplement*), нової формули фінансування ВНЗ (враховуються результати діяльності закладу, в тому числі кількість студентів, що успішно складають випускні екзаменати) – *output-based funding* замість впускної формули фінансування, яка враховує кількість студентів молодших курсів – *input-based funding*. Крім того, в результаті проведеної реформи у країні був створений незалежний орган забезпечення якості освіти – Норвезьке агентство забезпечення якості освіти (*Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen* – NOKUT) для проведення систематичної оцінки інституціональної якості ВНЗ і акредитації їхнього статусу.

У квітні 2005 р. прийнято Акт про університети і університетські коледжі (*Lov om universiteter og høyskoler*), який продовжив реформу вищої освіти [5]. Акт 2005 р. створює єдину юридичну базу функціонування університетського і неуніверситетського секторів вищої освіти, в тому числі і приватного сектору.

Університетський сектор: університети і спеціалізовані університетські ВНЗ (*vitenskapelige høyskoler*). Ці заклади пропонують широкий спектр академічних і науково-дослідних програм. Тривалість навчання у ВНЗ університетського типу – від 3 до 6 років. На початку XXI ст. в Норвегії функціонувало 6 університетів (університет в Осло, університет у Бергені, Норвезький університет науки і технологій у Тронхеймі, Університет у м. Тромсьо, університет у Ставангері і Норвезький університет суспільних наук) та 6 спеціалізованих ВНЗ університетського типу (Норвезька школа ветеринарних наук, школа архітектури і дизайну в Осло, Норвезька школа спортивних наук, Норвезька академія музики, Норвезька школа економіки і бізнес-адміністрування та Норвезька теологічна школа).

Сектор університетських коледжів (*høgskole*) пропонує широкий спектр професійних курсів (інженерія, соціальний сервіс, підготовка вчителів, музика, медицина, бізнес, журналістика тощо) і традиційні академічні програми (гуманітарні,

природничі, соціальні предметні цикли). Тривалість навчання в університетських коледжах складає від 3 до 6 років. Сектор охоплює такі типи ВНЗ: університетські коледжі, університетські коледжі мистецтв (Національна академія мистецтв в Осло і Національна академія мистецтв у Бергені), інші державні університетські коледжі (Норвезький поліцейський університетський коледж і військові університетські коледжі тощо), приватні університетські коледжі.

Функцію управління вищою освітою в Норвегії виконує Міністерство освіти і наукових досліджень. При Міністерстві існує консультативний орган – Національна рада університетів і вищої освіти (почала діяти у 2000 р.). Ця рада приймає участь у розробці, упровадженні і здійсненні освітньої політики по відношенню до ВНЗ та координує їхню діяльність.

У Швеції напрями реформування вищої освіти визначили Акт про вищу освіту 1992 р. (*Hogskoleforordningen*) і Постанова про вищу освіту 1993 р. із поправками 2002 р. (*Hogskolelagen*) [6–7]. Головна мета реформи вищої освіти за цими документами – збільшення автономії ВНЗ (головний акцент – планування курсів) і надання студентам більшої свободи щодо вибору курсів і навчальних програм. Постанова про вищу освіту 1993 р. включає в себе також Постанову про ступені, які присуджуються у ВНЗ Швеції: університетський диплом – *hogskoleexamen* (2 роки навчання в університеті), ступінь бакалавра – *kandidatexamen* (3 роки навчання в університеті), ступінь магістра – *magisterexamen* (4 роки навчання в університеті), докторський ступінь – *doktorexamen* (підготовка на докторантурі триває до 4 років).

Вища освіта Швеції реформою була визначена односекторною. На початку XXI ст. вона включала 14 університетів, 22 університетських коледжів (*högskola*) і 13 приватних ВНЗ.

На відміну від університетських коледжів, університети пропонують більш широкий спектр академічних курсів (тривалість навчання складає від 2 до 5,5 років в залежності від напрямку підготовки) і науково-дослідних програм у багатьох наукових галузях. Найбільш відомі університети і університетські коледжі: Стокгольмський університет, університет в Апаслі, університет у Ланді, Гетеборзький університет, Карлсбадський університет, Шведський університет сільськогосподарських наук, Готландський університетський коледж, університетський коледж у Даларні, університетський коледж у Халмстаді, університетський коледж у Калмері тощо.

Функцію управління вищою освітою у Швеції виконує Міністерство освіти, науки і культури. При Міністерстві діє консультативний орган – Національний департамент університетів і коледжів, який приймає участь у розробці стратегії розвитку вищої освіти країни.

У Фінляндії 27 червня 1997 р. прийнято Акт про університети (1997/645), який визначив напрями реформ в університетському секторі вищої освіти [9]. Основна мета документу – підвищення автономії університетів. Акт проголошує місію університетів в активному розвитку наукових досліджень і наданні освітніх послуг. Крім того, документ регламентує структуру інститу-

ціонального управління в університеті, функції університетських органів управління (канцлер, ректор, віце-ректор, сенат), структуру університетського персоналу, права і обов'язки студентських органів самоуправління тощо.

Реформована вища освіта Фінляндії представлена двома секторами:

– університетський сектор (університети і академії мистецтв. ВНЗ університетського типу пропонують широкий спектр академічних курсів (тривалість навчання складає від 3 до 6 років) і науково-дослідних програм. Станом на 2004/05 н.р. нараховувалося 20 університетів (10 із них – мультидисциплінарні ВНЗ, решта 10 – спеціалізовані (вищі школи економіки, бізнесу, архітектури і 4 академії мистецтв). Структура ступенів в університетському секторі є наступною – бакалаврський ступінь *Kandidaatti* – магістерський ступінь *Maisteri* – переддокторський ступінь *Lisensiaatti* – докторський ступінь *Tohtori*.

– сектор політехнічної освіти (політехнічні інститути – *ammattikorkeakoulu*). Політехнічні інститути пропонують широкий спектр професійних програм тривалістю 4 роки (інформаційні технології, бізнес, туризм, менеджмент, природні ресурси, медицина, соціальний сервіс, культура, освіта тощо). Після проходження 4-річного терміну навчання у політехнічному інституті студенту присуджується бакалаврський ступінь – *Ammattikorkeakoulututkinto*, після отримання якої він повинен не менше 3 років відпрацювати за спеціальністю і тільки після цього може мати доступ на другий ступінь – *ylempi ammattikorkeakoulututkinto*.

У Данії 28 травня 2003 р. прийнято Акт про університети № 403 [4]. Документ спрямований на підвищення автономії університетів. У ньому зазначено, що університети мають повну свободу в організації і проведенні наукових досліджень, вони повинні тісно взаємодіяти із суспільством і розвивати міжнародну співпрацю і, що особливо важливо, університет є центральним носієм знань і культури. Крім того, в акті визначена структура управління університетом, функції і повноваження всіх адміністративних органів закладу (вища колегія, представницька асамблея, ректор, декани, академічна рада тощо). Документ визначає структуру академічних ступенів у країні: бакалавр – *bachelor* (3 роки навчання), магістр – *candidatus* (5 років навчання), докторський ступінь – *Ph.D* (підготовка у докторантурі триває 3 роки).

Модернізована сучасна вища освіта Данії представлена трьома секторами:

– короткий цикл неуніверситетської вищої освіти тривалістю 2 роки. Сектор представлений технічними, сільськогосподарськими коледжами, коледжами бізнесу та ін.;

– середній цикл неуніверситетської вищої освіти тривалістю 3-4 роки. Сектор представлений широким спектром професійних ВНЗ (університетські коледжі, педагогічні коледжі, школи акушерок, школи фізіотерапії, школи журналістики, школи кінематографа тощо);

– середній і тривалий цикл університетської освіти, який представлений університетами. Університети пропонують курси тривалістю від 3 до 6 років. Поряд із викладанням і навчанням,

університети здійснюють й науково-дослідну діяльність. Найбільш відомими датськими університетами є Копенгагенський університет, Університет Південної Данії тощо.

На початку XXI ст. в Данії нараховувалося 12 університетів, 13 спеціалізованих мистецьких ВНЗ, 36 центрів вищої освіти (*Center for Videregående Uddannelse – CVU*), 49 академій професійної вищої освіти.

Функцію управління вищою освітою в неуніверситетському секторі (короткий і середній цикли) виконує Міністерство освіти, при якому працює консультативна рада (у раду входять представники освітньої громадськості, студентства, зовнішні незалежні експерти тощо) і Міністерство культури. Функцію управління вищою освітою в університетському секторі виконує Міністерство науки, технологій та інновацій.

В Ірландії у 1997 р. прийнято Акт про університети, який став першим всеохоплюючим документом, що стосувався вищої освіти після 1908 р. [10]. За цим актом університети, які входять до структури Національного університету Ірландії (Дублінський університетський коледж, Університетський коледж у Корку, Ірландський національний університет Галвея), отримали більшу незалежність, також був підвищений статус Коледжу у Мейнузі до рівня університету – Ірландський національний університет у Мейнузі. Для всіх ірландських університетів акт визначив їхні функції, структуру і повноваження університетських органів управління, структуру академічного персоналу, склад і функції академічних рад тощо. В акті визначена процедура самооцінювання університетів, яка полягає у тому, що керівництво університету повинно забезпечувати здійснення внутрішньої процедури контролю якості, метою якої є покращення якості освіти і наукових досліджень. Крім того, кожний університет повинен мати власний стратегічний план розвитку на період не менше 3 років. Акт гарантує виконання базового принципу академічної свободи.

Наслідком структурної реформи в Ірландії утворено три сектори ВНЗ:

– сектор державних і приватних коледжів (професійна підготовка). Тривалість навчання у коледжах коливається від 3 до 5 років.

– університетський сектор (державні університети, які пропонують широкий спектр академічних і науково-дослідних програм). У країні функціонують: Університетський коледж у Дубліні, Університетський коледж у Корку, Ірландський національний університет Голуея, Ірландський національний університет у Мейнузі, Дублінський університет (Трінті коледж), Університет у Лімеріку, Дублінський міський університет. Тривалість навчання на університетських програмах складає від 3 до 8 років.

– сектор технологічної освіти, який представлений 14 технологічними інститутами. Ці ВНЗ пропонують професійні програми (інженерія, бізнес, комп'ютерні технології тощо). Тривалість навчання у закладах технологічної вищої освіти коливається від 4 до 6 років.

Структура ступенів у вищій освіті – бакалавр – магістр – доктор.

Управління вищою освітою Ірландії виконує державний орган – Департамент освіти і науки.

В найпівнічнішій європейській країні – Ісландії у грудні 1997 р. прийнято Акт про університети, який визначив базові умови діяльності університетів [8, с. 527-528]. Усі ВНЗ у країні визначаються одним терміном – *haskoli*, який включає у себе як власне університети, так і заклади, які не займаються науковими дослідженнями. У відповідності з актом, міністр освіти, науки і культури самостійно визначає, які заклади можуть займатися науково-дослідною діяльністю. Також документ регламентує компетенцію міністра освіти, науки і культури у сфері визнання кваліфікацій, які присуджуються у ВНЗ і у вироблені норм застосування процедури оцінки якості навчальних програм, науково-дослідних проєктів, які виконують ВНЗ.

Таким чином, в Ісландії наслідком структурної реформи була утворена односекторна вища освіта. На початку XXI ст. у цій маленькій західноєвропейській країні станом функціонувало 5 державних ВНЗ: Ісландський університет (пропонує класичні академічні і науково-дослідні програми), Ісландський університет освіти (педагогічний профіль), Університет Акурейри, Сільськогосподарський університет Хванейри, Сільськогосподарський університетський коледж (*Holar*) і 3 приватних ВНЗ: Школа бізнесу (*Bifröst*), Університет у Рейк'явіку, Ісландська академія мистецтв. Тривалість навчання на університетських програмах складає від 3 до 8 років. Структура ступенів у вищій освіті – бакалавр – магістр – доктор філософії *PhD*.

Управління вищою освітою в Ісландії виконує Міністерство освіти, науки і культури. Крім того, у країні функціонує Рада ректорів, де відбувається розробка освітньої політики, розглядаються питання розвитку університетів.

Висновки дослідження. В процесі аналізу законодавчих актів щодо реформування вищої освіти кожної із країн Північної Європи виявлено, що вони мали на меті, перш за все, надання широкої автономії ВНЗ, якісне оновлення структур вищої освіти, реформування ступенів, які присуджуються у ВНЗ, і навчальних курсів (на основі запровадження системи навчальних кредитів ECTS). Законодавчі акти, прийняті до підписання Болонської декларації, відобразили освітню політику урядів країн, які обирали найбільш оптимальний напрямок і обсяг необхідних змін, покликаних якісно модернізувати вищу освіту в умовах динамічного розвитку ринку праці, науково-технологічного прогресу і глобалізації економік. Законодавчі акти, які приймалися після підписання Болонської декларації мають на меті адаптувати вищу освіту тієї чи іншої країни Північної Європи вимогам даного документу, стратегічною метою якого є гармонізація вищої освіти країн-учасниць Болонського процесу.

Відносно особливостей структури, нами встановлено, що вища освіта країн Північної Європи відзначалася різноманітністю. Це, серед іншого, й спричинило початок Болонського процесу як спробу гармонізувати відмінності. Водночас, до спільних рис систем вищої освіти країн Північної Європи відносимо: багатоступеневість, існування в структурі професійного (технологічного) неуніверситетського сектору (крім Швеції і Ісландії), використання першого наукового ступеня докторського рівня (доктор філософії), наявність напіввищої освіти чи проміжних кваліфікацій (присуджуються переважно після 2 років навчання в коледжах різного типу), намагання навчати лише осіб із середньою освітою (тривалістю 12-13, зрідка – 14 років).

Список літератури:

1. Бідюк Н.М. Развитие змісту та форм організації підготовки бакалаврів інженерії в університетах Великої Британії: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Тернопільський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка / Н.М. Бідюк. – Тернопіль, 2000. – 21 с.
2. Бойчук О.С. Теорія і практика підтримки саморозвитку студентів: європейський досвід / О.С. Бойчук // Людинознавчі студії (Філософія. Педагогіка): Зб. наук. праць ДДПУ. – 2003. – Вип. 8. – С. 148-158.
3. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна – Болонья – Саламанка – Прага – Берлін) / Упоряд.: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубіянюк, І.І. Бабін. – Тернопіль: Вид-во “Економічна думка” ТАНГ, 2003. – 60 с.
4. Act no. 403 of 28 May 2003. – 15 p. – Mode of Access: www.au.dk/?id=244590&L=1 (last access – 15.01.2019). – Title from the Screen.
5. Act relating to universities and university colleges. – 34 p. – Mode of Access: www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/uh/uhloven_engelsk.pdf (last access – 15.01.2019). – Title from the Screen.
6. Higher Education Act (Law 1992: 1434). Amendments included: to and including SFS 2000: 260. – Mode of Access: www.uhr.se/en/start/laws-and-regulations/Laws-and-regulations/The-Swedish-Higher-Education-Act/ (last access – 15.01.2019). – Title from the Screen.
7. Higher Education Ordinance (1993: 100). Amendments included: up to and including SFS 2002:558. – 72 p. – Mode of Access: www.uhr.se/en/start/laws-and-regulations/the-higher-education-ordinance (last access – 15.01.2019). – Title from the Screen.
8. Two Decades of Reform in Higher Education in Europe: 1980 onwards. – Brussels: EYRYDICE, 2000. – 567 p.
9. Universities Act 27 June 1997/645. – 13 p. – Mode of Access: www.csd.uoc.gr/~tziritas/nomos_plaisio/finland-act.pdf (last access – 20.01.2019). – Title from the Screen.
10. Universities Act, 1997. – 56 p. – Mode of Access: www.irishstatutebook.ie/eli/1997/act/24/enacted/en/html (last access – 20.01.2019). – Title from the Screen.